

МІЖ МИСТЕЦТВОМ ТА ПРОПАГАНДОЮ: ТЕАТРАЛЬНА КУЛЬТУРА СОВЕТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Т. В. Грушева

Запорізький національний університет

grushevaznu@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0560-8229>

Ю. І. Головко

Запорізький національний університет

golovko@znu.edu.ua

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-2092-5360>

Ключові слова: соціалістичний реалізм, український советський театр, пропаганда.

Советська моноідеологічна держава поставила під контроль культуру, використовуючи її як інструмент пропаганди. Впровадження соцреалістичного канону супроводжувалося репресіями проти незгодних митців, придушило новаторство та перетворило мистецтво на інструмент «політичного просвітництва мас». З кінця 1930-х до кінця 1980-х рр. у таких умовах знаходився й український театр. Сценічний репертуар ретельно контролювався, заохочувалися уніфіковані постановки із шаблонними сценаріями та типовими образами, що оспівували советську дійсність, героїв праці та досягнення комунізму. Українська, російська та зарубіжна класична драматургія була дозволеною. Але твори, які порушували українську національну тематику, ретельно цензурувалися. Театральна критика того часу намагалася інтерпретувати їхній зміст з точки зору класового підходу, боротьби за соціальну справедливість тощо. Це призвело до спотворення українських національних мотивів.

Нав'язана українським митцям ідеологія трансформувала місію театрів із служіння суспільству в служіння державі. Історія українського советського театру зберегла прізвиська видатних постатей, які намагалися відстояти самобутність українського театру та робили спроби балансувати між мистецтвом і пропагандою.

BETWEEN ART AND PROPAGANDA: THE THEATER CULTURE OF SOVIET UKRAINE

T. V. Grusheva

Zaporizhzhia National University

Yu. I. Holovko

Zaporizhzhia National University

Keywords: socialist realism, Ukrainian Soviet theater, propaganda.

The Soviet mono-ideological state put culture under control, using it as a tool of propaganda. The introduction of the canon of socialist realism was accompanied by repressions against dissenting artists, innovation in art was eliminated. From the late 1930s to the late 1980s, Ukrainian theater was also in such conditions.

The following theaters played an important role in the theatrical life of Ukraine: the State Academic Theater of Opera and Ballet named after T. Shevchenko, the Odessa Academic Theater of Opera and Ballet, the Drama Theater named after M. Zankovetska, the Zaporizhzhia State Musical and Drama Theater named after Shchors and others.

The stage repertoire was carefully controlled, unified productions with template scenarios and typical images were encouraged, glorifying Soviet reality, heroes of labor and the achievements of communism. Ukrainian, Russian and foreign classical drama was permitted. Examples of works: «The Young Guard» based on the novel by O. Fadeev, «Nazar Stodolya» by T. Shevchenko, «Marusya Boguslavka» by M. Starytsky, «Intrigue and Love» by F. Schiller. Works that violated Ukrainian national themes were censored. Theater criticism of the time tried to interpret their content from the point of view of a class approach, the struggle for social justice, etc. This led to a distortion of Ukrainian national motifs.

The ideology imposed on Ukrainian artists transformed the mission of theaters from serving society to serving the state. The history of Ukrainian Soviet theater has preserved the names of prominent figures who tried to preserve the originality of Ukrainian theater and made attempts to balance between art and propaganda.

Актуальність теми. Театр у сучасному світі інтегрований у соціокультурний простір, спирається на традицію, культурну спадщину, відзеркалює суспільство з його соціальними проблемами. Це мистецтво завжди еволюціонувало суголосно з ритмами сучасного для нього світу. Театр, як й інші види мистецтва, має за рушійну силу мистецьку комунікацію, яка актуалізує нові стилі та прийоми. Такий діалог спонукає митців до змін, надихає їх на новаторські ідеї.

Відзначимо доробок учених. Питання українського советського театру досліджувалося у контексті культурних процесів: Г. Гордієнко «Освіта і культура в Україні в умовах нацистської окупації» (2015), Д. Титаренко «Культурне життя на Донбасі під час нацистської окупації» (2015). Важливим є вивчення регіонального аспекту замовленої проблеми: О. Антоненко «Театральна культура Запоріжжя: шляхи становлення (радянський період)» (2017 р.), О. Демідко «Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я (середина XIX–XX ст.)» (2018), О. Титаренко. «Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943–1953 рр.)» (2017). Малодослідженими залишаються теми аналізу репертуару українських театрів в умовах соцреалізму та ініціативи діячів сцени зберегти самобутність українського театру. У представленій роботі спробуємо дати відповідь на ці питання.

Європейську художню традицію початку XX ст. визначав модернізм з новими естетичними настановами (театр у цих умовах став платформою для аналізу соціальних та політичних проблем), другу половину XX ст. – постмодернізм, а разом із ним – плюралізм поглядів та інтерпретацій (сучасні актори змушують глядачів осмислювати суспільну кризу, розчарування в ідеалах, недовіру до абсолютної істини). Така інтегрованість у домінуючу культуру

робить театральне мистецтво засобом формування суспільної свідомості.

Світ українського мистецтва початку XX ст. представляв симфонію новаторських європейських ідей та національної традиції. Театр корифеїв (ціла епоха у театральному мистецтві України) став містком між традиційним побутовим реалізмом та модерністичними шуканнями. Молодий театр та «Березіл» Леся Курбаса з орієнтацією на європейський модернізм були центром українського авангарду. Пошук нових смислів у новаторських постановках виявився революційним для української сцени.

У советській моноідеологічній державі мистецтво стало контрольованим. Це був «інструмент» для творення «нової людини» та пропаганди комунізму. Театральний репертуар потрапив під жорстку цензуру, комунікації із західним мистецьким світом припинилися. Аналізуючи шлях українського советського театру, автори монографічного дослідження «Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру» (1970 р.) зауважили: «Партія закликає радянських митців вести наполегливу боротьбу з проявами ворожої ідеології, зокрема з українськими буржуазним націоналізмом, з впливами занепадницької культури буржуазного Заходу». У цій боротьбі необхідно було спиратися на ленінські принципи партійності й народності¹.

Із часу, коли соцреалізм було проголошено «єдино правильним методом», можна говорити про уніфікацію культурної справи в СРСР. Отже, оформлюється ідейно-естетичний фундамент українського советського театру. Вплив ідеології, вимоги до театру «служити трудовому народу» уможливили

¹ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру / М. К. Йосипенко (головний редактор). Київ : Мистецтво, 1970. С. 63.

поширення через театральну діяльність совєтської етики (основними цінностями були: відданість державі, пріоритет суспільних інтересів над особистими, засудження індивідуалізму тощо). За задумом ідеологів театр повинен стати пролетарським осередком, а «загально-естетичні принципи марксизму-ленінізму» повинні бути конкретизовані в театральному процесі². Місця для авангарду на совєтській сцені не залишилося.

Так, радянська п'єса стала основою репертуару, а «ідейно значима» класична драматургія почала втілюватися на сцені. 1920–1930-і рр. – час активного становлення совєтського театру. У 1930-і рр. в Україні працювало близько 100 професійних театрів різних «творчих профілів»³. Цікаво, що в тогочасній пресі обґрунтовувалися недоліки театральної діяльності. Як приклад – поширеним явищем серед маріупольських акторів визначався непрофесіоналізм⁴. У той же час з'являються театри, які мали визнання глядачів. Серед них драматичний театр ім. М. Заньковецької (це – один із знакових театрів сучасної України – Львівський Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької), у 1931 р. він набуває державного статусу та стаціонарно функціонує у Запоріжжі⁵. У цей час стає очевидним, що талановиті театральні діячі під загрозою репресій були змушені коритися канонам, які нав'язували ідеологи, а їхній творчий шлях мав за покликання – формування масової свідомості совєтських громадян.

Вистави української класичної драматургії, поставлені у 1930-х роках та стали помітними у театральному житті України, були: «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Назар Стодоля» Т. Шевченка і «Талан» М. Старицького в Харківському театрі імені Т. Шевченка; «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «Украдене щастя» І. Франка, «Маруся Богуславка» М. Старицького в театрі імені І. Франка; «Лісова пісня» Лесі Українки в театрі імені М. Заньковецької та ін.⁶.

Радянські ідеологи відзначали виняткову роль в утвердженні методу соціалістичного реалізму творчих колективів драматургії М. Горького. Саме

вона займає ключове місце в репертуарі українських театрів у 1930-х рр. та буде пріоритетною пізніше: вистава «На дні» (постановка Г. Юри) у театрі імені І. Франка; «Єгор Буличов та ін.» (постановка Ю. Шумського) в Одеському театрі Революції; «Васса Железнова» в Харківському театрі імені Т. Шевченка і в Донецькому театрі⁷.

Відмова від коренізації та пропаганда інтернаціоналізації, що супроводжувалася репресіями проти національної інтелігенції, були кроком до уніфікації, під якою розумілася русифікація. «Втягування» України у спільне з росією культурне поле повинно було бути організовано за допомогою освіти, культурних проєктів та мистецьких заходів. Совєтські комеморативні практики були націлені на презентацію російського дискурсу. Ще в постанові Ради народних комісарів РСФРР від 30 липня 1918 р. було визначено перелік революціонерів, науковців, художників, письменників і поетів, яким планувалося встановити монументи. Серед них: Л. Толстой, Ф. Достоєвський, М. Лермонтов, О. Пушкін, М. Гоголь, О. Радицев, В. Белінський, М. Чернишевський, М. Салтиков-Щедрін, М. Некрасов, Т. Шевченко й інші⁸. Ця ж тенденція спостерігається й у театрі. У 1930-х рр. в Україні було представлено чисельні постановки російської класичної спадщини: «Гроза» і «Ліс» О. Островського у Харківському театрі імені Т. Шевченка; «Борис Годунов» О. Пушкіна, «Остання жертва» О. Островського в Київському театрі імені І. Франка; «Без вини винуваті» О. Островського в Донецькому театрі та в театрі імені М. Заньковецької; «Живий труп» Л. Толстого в Київському російському театрі імені Лесі Українки та ін.⁹.

Після включення західноукраїнських областей до складу УРСР починається їхня радянська організація. Вона складалася із насадження політичних, економічних та культурних перетворень. Так, уже у грудні 1939 р. світ побачила постанова Раднаркому УРСР «Про організацію театрів, музичних колективів, будинків народної творчості і театально-музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Волинській, Ровенській, Станіславській і Тернопільській областях». Стрімкі культурні зміни повинні були забезпечити віддані кадри. У постанові було зазначено: «зобов'язати Управління в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР протягом 10-ти

² Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 89.

³ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 119, 120, 139.

⁴ Демідко О. О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я (середина XIX–XX ст.). Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 103.

⁵ Антоненко О. М. Театральна культура Запоріжжя шляхи становлення (радянський період). *Мистецтвознавчі записки*, 2017. Вип. 32. С. 164.

⁶ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 139.

⁷ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 143.

⁸ Грушева Т. В. Російська література як канал поширення «русского мира»: український вимір. *Eminak*. 2023. № 3. С. 103.

⁹ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 145–146.

днів добрати і направити в західні області України на постійну роботу групу театральних і музичних керівників»¹⁰.

Таким чином, у довоєнний період над театральним життям в Україні було встановлено повний контроль. Була актуалізована культурна комунікація; тільки не з Заходом, де була поширена художня практика модернізму та новації, які пов'язані із розвитком театральних технологій, сценографії тощо, а з радянськими центрами – Ленінградом, Москвою. Цензура та прищеплення соцреалістичних канонів перетворила мистецтво на інструмент творення «наної людини».

Ситуація змінюється за часів Другої світової війни. 40 театрів було евакуйовано вглиб СРСР (Одеський драматичний театр, Київський і Харківський театри української драми, Київський і Харківський театри опери та балету та ін.). На окупованій нацистами території була дозволена театральна діяльність. Згідно з газетною інформацією «Львівські вісті» (листопад 1941 р.) репертуар Станіславського музично-драматичного театру ім. І. Франка складається з таких п'єс: «Циганка Аза», «Ой, не ходи, Грицю», «Наталка Полтавка», «Ой Морозе-Морозенку», «Запорожець за Дунаєм» тощо¹¹. Львівський державний драматичний театр імені Лесі Українки (часів нацистської окупації мав назву Український театр міста Львова) представив «Ой, не ходи, Грицю», «Украдене щастя» (постанови Й. Стадника), «Маруся Богуславка» (постанова В. Блавацького), «Наталка Полтавка» (постанова П. Сороки)¹². Відновили свою роботу Львівський оперний театр (прикметно, що нацистська влада дозволила зробити постанову «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, але після ставилися опери зарубіжних композиторів), Одеський оперний театр (перша постановка під час нацистської окупації – опера «Євгеній Онєгін» П. Чайковського, далі в пріоритеті була світова класика).

¹⁰ Постанова Раднаркому УРСР «Про організацію театрів, музичних колективів, будинків народної творчості і театально-музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Волинській, Ровенській, Станіславській і Тернопільській областях». 1939 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*. Том. 1. 1939–53. Київ : Наукова думка, 1995. С. 68–71.

¹¹ Газетна інформація про український театр в Станіславі. 1941 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*. Том. 1. 1939–53. Київ : Наукова думка, 1995. С. 118–119.

¹² Газетна інформація про діяльність Львівського театру ім. Л. Українки. 1941 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*. Том. 1. 1939–53. Київ : Наукова думка, 1995. С. 123.

Окупаційна влада не вимагала пропагандистських сцен, чим протиставляє свою політику радянській, але надавати можливості вільного розвитку театального мистецтва, відродження української традиції не планувала. У пріоритеті стають п'єси італійських, німецьких, австрійських авторів («Весілля Фігаро» Ф. Леґара, «Мадам Батерфляй» Дж. Пуччіні, «Підступність і кохання» Ф. Шиллера, «Циганський барон» Й. Штрауса тощо), репертуари світових, українських, російських класиків не забороняються. У жанровому плані театри практикували в основному постановку драматичних творів і музичних номерів¹³. Більш того, було встановлено порядок відвідування театрів. Так, у Львові для німців вистави відбувалися в суботи, неділі й понеділки (початок о 19.00), для українців – у вівторки, середи, четверги (початок о 18.00) та неділі пополудні (початок о 15.00)¹⁴. За висновком Г. Гордієнко, «на останньому етапі функціонування театральних колективів в умовах окупації нацисти поставили вимогу онімечення театального життя»¹⁵. Так театральне життя було контрольованим та регламентованим з боку нацистської влади, про відродження української національної традиції не йшлося.

Після відновлення радянського режиму в Україні повертаються з евакуації театральні колективи. Труднощі, з якими вони стикнулися, були серйозним викликом: зруйновані театральні приміщення, брак професійних акторів та досвідчених художніх керівників, обмежений бюджет для створення декорацій.

Цікаве спостереження радянських дослідників у повоєнний період: якщо у цей час театри в Києві та Львові зверталися до українських опер, даючи перевагу «Наймичці», «Наталці Полтавці» та «Запорожцеві за Дунаєм», то в Харкові, в Одесі й особливо в Донецьку основні зусилля спрямовано на поновлення вистав російського класичного репертуару¹⁶. Пожвавлюється театральне життя в обласних центрах. Наприклад, помітною на Донбасі була діяльність Сталінського російського театру опери та балету, Сталінського державного україн-

¹³ Титаренко Д. М. Культурне життя на Донбасі під час нацистської окупації. *Український історичний журнал*. 2015. № 2. С. 71.

¹⁴ Газетна інформація про правила відвідування театрів у м. Львові. 1941 р. *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*. Том. 1. 1939–53. Київ : Наукова думка, 1995. С. 120.

¹⁵ Гордієнко Г. М. Освіта і культура в Україні в умовах нацистської окупації. *Гілея. Науковий вісник*. 2015. № 92. С. 50.

¹⁶ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 263.

ського музично-драматичного театру ім. Артема, Донецького обласного музично-драматичного театру (м. Маріуполь), Ворошиловградського театру російської драми, Ворошиловградського українського музично-драматичного театру¹⁷.

Советські театральні режисери були позбавлені можливості вільного вибору п'єс. Як приклад регламентації мистецького життя, наведемо наказ Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР № 1126 про затвердження репертуару Запорізькому театру ім. Щорса у 1945 р. У ньому заступником голови Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР М. Компанійцем було визначено перехідний репертуар («В степах України» О. Корнійчука, «Слуга двох панів» К. Гольдоні, «Украдене щастя» І. Франка, «Безталанна» І. Тобілевича та ін.); новий («Місія містера Перкінса» О. Корнійчука, «На Україні милій» В. Чабаненка, «Давним давно» О. Гладкова, «Три сестри» А. Чехова та ін.); поновлений («Загибель ескадри» та «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука, «Щорс» Ю. Дольда)¹⁸. Аналіз паспорта Запорізького державного музично-драматичного театру ім. Щорса за той же рік переконливо демонструє таку регламентацію з іншого боку: театральне життя було чітко розплановане і вкладене у показники. Такий план включав кількість вистав (на 1945 р. – 300) та глядачів (229 тис.), розцінку на квитки тощо¹⁹.

У 1946 р. була опублікована постановка ЦК КП(б) У «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР та заходи до його покращення», де є заклики концентрувати увагу на темах, пов'язаних із війною, героїчній праці та братерстві народів. Ці кроки були суголосними ідеологічній кампанії «ждановщини», у ході якої посилювався ідеологічний тиск, контроль над мистецьким життям країни, що призвело до появи «шаблонних» вистав.

Прикладом можуть бути постановки 1947 р.: опера М. Ковалю «Севастопольці» в Одеському театрі, опера В. Мураделі «Велика дружба» в Донецькому театрі, опера «Єдиним життям» – результат співпраці Харківського театру та композиторів

Д. Клебанова і О. Сандлера (мала оспівувати трудові подвиги українського народу на відбудові Дніпрогесу), опера Г. Жуковського «Честь» (присвячену «героїзмові та самовідданості радянських людей у роки Великої Вітчизняної війни») та опера Ю. Мейтуса на лібретто А. Малишка «Молода гвардія» за романом О. Фадєєва у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка²⁰. У 1948 р. у Запорізькому державному музично-драматичному театрі ім. Щорса народний артист УРСР В. Магар представив на сцені «Макар Діброва» О. Корнійчука, «Молоду гвардію» О. Фадєєва²¹. У доповіді заввідділом пропаганди та агітації про роботу Стрийського драматичного театру (1948 р.) вказано на значний недолік репертуару театру: «всього три сучасні советські постановки “Пам'ятні зустрічі”, “Ластівка”, “Васса Железнова”»²², що рекомендовано було виправити.

Натомість, як взірцевий, було визначено репертуар Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка (м. Луцьк). У довідці завідуючого Волинським обласним відділом мистецтв «Про репертуар театру» вказано на щомісячний випуск нової вистави. Позитивом автор довідки називає присутність у репертуарі зразків: (1) російської советської драматургії (п'єса «Московський характер» – постановка про людей «нової соціалістичної епохи», «Особняк у завулку» – «вкриття англо-американських імперіалістів»); (2) українсько-советської драматургії («Правда» – про «спільну героїчну боротьбу російського й українського народу за завоювання Жовтневої революції») тощо²³.

За умов такого догматизму постановкам часто бракувало досконалості, яскравої образності, глибини думки²⁴. Таким чином, театр мусив реагувати на настанови ідеологів, а його місія – служіння суспільству була трансформована у служіння державі.

Театральне життя в Україні кінця 1940-х – початку 1950-х років характеризується увагою до класичної (української, російської та зарубіж-

¹⁷ Титаренко О. Ю. Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943–1953 рр.) автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 11.

¹⁸ Наказ Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР № 1126 про затвердження репертуару Запорізькому театру. 07 липня 1945 р. ДАЗО. Виставка «З історії Запорізького академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. В. Г. Магара». URL: https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800

¹⁹ Паспорт Запорізького державного музично-драматичного театру ім. Щорса. 1945. ДАЗО. Виставка. URL: https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800

²⁰ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 264.

²¹ Програми Запорізького державного музично-драматичного театру ім. Щорса. 1948 р. ДАЗО. Виставка. URL: https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800

²² Доклад о работе Стрийского драматического театра. 1948 р. *Культурне життя в Україні*. С. 535.

²³ Довідка Волинського облвиконкому обкомів КП(б)У про репертуар обласного театру. 1950 р. *Культурне життя в Україні*. С. 641.

²⁴ Демідко О. О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я. С. 129.

ної) спадщини. П'єси українських авторів на сцені зовсім не означили вектор на реабілітацію національної культури. Театральна критика того часу намагалася інтерпретувати їхній зміст з точки зору класового підходу, боротьби за соціальну справедливість тощо. Дихотомічна картина світу, що була представлена в театральних сценах, відображала комуністичну мораль. Вихід за межі встановлених норм був неприпустимий.

Советська держава поставила мистецтво під повний контроль. Офіційна критика театрального дійства означала його заборону. Прикладами можуть бути: засудження в першій половині 1950-х років «теорії безконфліктності», у фокусі якої були, на думку ідеологів, «інфантильно-примітивні позитивні герої і карикатурно-дурнувато-негативні персонажі»²⁵ та боротьба з «проявами догматизму» (помпезно-монументальний стиль постановок), що розгорнулася в другій половині 1950-х років²⁶. Натомість вимагалася створення нових п'єс та вистав на сучасну проблематику. З 1961 р. Управління театрів ввело в практику щомісячне надсилання театрам рекомендаційних списків нових п'єс²⁷.

В умовах такої «творчої задухи» можна розглядати високу театральну культуру митців, які працювали на українській сцені. Таким був Володимир Герасимович Магар, головний режисер (1936–1965 рр.) Житомирського державного музичного театру ім. М. Щорса (сьогодні це – Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр імені В. Г. Магара). Вистави, які увійшли у репертуар: «Щорс», «Загибель ескадри», «Богдан Хмельницький», і в той же час п'єси українських авторів – «Украдене щастя» І. Франка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Маруся Богуславка» М. Старицького; «Наталка-Полтавка» І. Котляревського; «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького та ін. стали візитівкою театру. Ще один талановитий театральний діяч – Олександр Кадиорович Утеганов, головний режисер (1968–1986 рр.) Маріупольського театру. Різноманітний репертуар театру включав «Підняту ціліну» М. Шолохова, «Варшавську мелодію» В. Таршиса, «Собаку на сіні» Лопе де Вега, «Сільську любов» М. Стеглика тощо²⁸. Аналіз життя та

²⁵ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 269, 273, 274.

²⁶ Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру. С. 266.

²⁷ Демідко О. О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я. С. 144.

²⁸ Демідко О. О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я. С. 151–153.

творчості цих режисерів дозволяє погодитися із слушним висновком В. Хархун, яка, характеризує соцреалістичну поезію Павла Тичини 1930–1960-х рр., використала термін «митець у каноні»²⁹. Дійсно, ціла плеяда талановитих, творчих художників, письменників, кінорежисерів, театральних діячів мусили відмовитися від власних мистецьких смаків, художніх шукань та коритися партійним настановам, виконуючи завдання ідеологів.

Аналіз репертуару українських театрів у 1970–1980-і рр. ілюструє ту ж тенденцію, що було описано вище: п'єси українських, російських, зарубіжних авторів проходять жорстку ідеологічну цензуру. Помітними були ініціативи режисерів (або відсутність таких ініціатив), які намагалися зберегти самобутність українського театру, що балансував між мистецтвом та пропагандою. Так, репертуар Запорізького державного музично-драматичного театру ім. Щорса у сезоні 1970–1971 рр. між іншим включав: «Ярослав Мудрий» (І. Кочерги), «Є така партія!» (І. Рачади), «Пам'ять серця» (О. Корнійчука), «У неділю рано зілля копала» (О. Кобилянської), «Гріх і покаєння» (І. Карпенко-Карого)³⁰. Пізніше український контент на сцені зменшується³¹ і наприкінці 1980-х рр. є практично витісненим³².

Отже, влада СРСР вбачала в українській культурі загрозу для «советської ідентичності», тому поставила під контроль усі мистецькі сфери в тому числі і театр. Відсутність творчої свободи, нав'язані соцреалістичні канони призвели до того, що цензуровані вистави зі сцени виглядали «ідеологічно правильно» (народні мотиви були представлені фольклорно та не дозволяли зберегти національну ідентичність, історичні сюжети повинні були продемонструвати «братство» та слугували інструментом советської пропаганди, обмежувалася спадщина української класичної драматургії. Це є свідченням спроби перетворення театру в

²⁹ Хархун В. «Митець у каноні»: соцреалістична поезія Павла Тичини 1930–1960-х років. *Слово і час*. 2006. № 10. С. 38–51.

³⁰ Репертуар Запорізького українського музично-драматичного театру ім. Щорса у сезоні 1970–1971 рр. ДАЗО. Виставка. URL: https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800

³¹ Історія Запорізького академічного обласного українського музично-драматичного театру імені В. Г. Магара. 1966–2001 (період після В. Г. Магара). *Офіційний сайт*. URL: <https://magara.zp.ua/istoriya/1966-2001/>

³² Репертуарний план Запорізького українського музично-драматичного театру ім. Щорса на 1989 р. ДАЗО. Виставка. URL: https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800

советській Україні на інструмент «політичного просвітництва мас». Репертуар українських театрів демонструє намагання керівників колективів

звернутися до національної спадщини та реалізувати соціокультурну роль театру. Це була спроба балансувати між мистецтвом та пропагандою.

References

- Antonenko O. M. Teatralna kultura Zaporizhzhia shliakhy stanovlennia (radianskyi period). *Mystetstvoznavchi zapysky*, 2017. Vyp. 32. S. 160–169 [in Ukrainian].
- Hordiienko H. M. Osvita i kultura v Ukraini v umovakh natsytskoi okupatsii. *Hileia. Naukovyi visnyk*. 2015. № 92. S. 47–52 [in Ukrainian].
- Hrusheva T. V. Rosiiska literatura yak kanal poshyrennia «russkoho myra»: ukraïnskyi vymir. *Eminak*. 2023. № 3. S. 96–112 [in Ukrainian].
- Demidko O. O. Teatr u sotsiokulturnomu zhytti Pivnichnoho Pryazov'ia (seredyna KhIKh–KhKh st.). Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Mariupol : MDU, 2018. 256 s. [in Ukrainian].
- Istoriia Zaporizkoho akademichnoho oblasnoho ukraïnskoho muzychno-dramatychnoho teatru imeni V. H. Mahara. 1966–2001 (period pislia V.H. Mahara). Retrieved from <https://magara.zp.ua/istoriya/1966-2001/> [in Ukrainian].
- Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy. Tom. 1. 1939–53. Kyiv : Naukova dumka, 1995. 750 s. [in Ukrainian].
- Nakaz Komitetu u spravakh mystetstv pry RNK URSR № 1126 pro zatverdzhennia repertuaru Zaporizkomu teatru. 07 lypnia 1945 r. *DAZO. Vystavka. «Zistorii Zaporizkoho akademichnoho oblasnoho ukraïnskoho muzychno–dramatychnoho teatru im. V. H. Mahara»*. Retrieved from https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800 [in Ukrainian].
- Pasport Zaporizkoho derzhavnogo muzychno-dramatychnoho teatru im. Shchorsa. 1945. *DAZO. Vystavka*. Retrieved from https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800 [in Ukrainian].
- Prohramy Zaporizkoho derzhavnogo muzychno-dramatychnoho teatru im. Shchorsa. 1948 r. *DAZO. Vystavka*. Retrieved from https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800 [in Ukrainian].
- Repertuar Zaporizkoho ukraïnskoho muzychno-dramatychnoho teatru im. Shchorsa u sezoni 1970–1971 rr. *DAZO. Vystavka*. Retrieved from https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800 [in Ukrainian].
- Repertuarnyi plan Zaporizkoho ukraïnskoho muzychno-dramatychnoho teatru im. Shchorsa na 1989 r. *DAZO. Vystavka*. Retrieved from https://www.archivzp.gov.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=800 [in Ukrainian].
- Tytarenko D. M. Kulturne zhyttia na Donbasi pid chas natsytskoi okupatsii. *Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal*. 2015. № 2. S. 67–84 [in Ukrainian].
- Tytarenko O. Yu. Kulturne zhyttia na Donbasi u vidbudovchyi period (1943–1953 rr.) avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Zaporizhzhia : ZNU, 2017. 21 s. [in Ukrainian].
- Kharkhun V. «Mytets u kanoni»: sotsrealistychna poeziia Pavla Tychnyky 1930–1960-kh rokiv. *Slovo i chas*. 2006. № 10. S. 38–51 [in Ukrainian].
- Shliakhy i problemy rozvytku ukraïnskoho radianskoho teatru / M.K. Yosypenko (holovnyi redaktor). Kyiv : Mystetstvo, 1970. 344 s. [in Ukrainian].